

DOI: <https://doi.org/10.15407/bv2023.03.111>
УДК 025.22(430)"1945/1950"

Надія Стрішенець,

<https://orcid.org/0000-0001-8032-6622>,

докторка історичних наук, провідна наукова співробітниця,

відділ теорії та історії бібліотечної справи,

Інститут бібліотекознавства,

Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

просп. Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: strishenets@nbuv.gov.ua

Вилучення видань з фондів бібліотек у повоєнній Німеччині: передумови, критерії, дискусійні питання, досвід для України

Мета статті – аналіз змісту, історичних передумов та обставин виходу Наказу № 4 «Конфіскація літератури та матеріалів нацистського й мілітаристського характеру» Контрольної ради союзників в окупованій Німеччині (травень 1946 р.), оцінка досвіду для українських бібліотек. **Методологія** ґрунтується на використанні як загальнонаукових (історичного, порівняльного), так і спеціальних методів дослідження: бібліографічного, синхронно-описового. **Наукова новизна** статті полягає в тому, що вперше розглянуто проблему денацифікації бібліотечних фондів Німеччини у 40-х роках ХХ ст. на тлі процесу очищення фондів українських публічних бібліотек від російської шовіністичної, антиукраїнської літератури; проаналізовано основні позиції відповідного Наказу союзницької окупаційної влади. **Висновки.** Наказ слугував упорядкуванню роботи з очищення бібліотечних фондів у повоєнній Німеччині, уніфікував вимоги і критерії щодо вилучення видань. Пропонується використати викладені положення у нинішній діяльності українських бібліотек при формуванні засад роботи з бібліотечним фондом, при очищенні його від антиукраїнських і шовіністичних видань. Для нас вартим уваги і запозичення є взаємодія влади, бібліотек і громадськості, продемонстрована в ті часи. Адже до процесу очищення бібліотек була привернута увага суспільства, долучені ЗМІ, активність виявляли бібліотекарі. Вивчений досвід показав, що категорії видань, котрі підлягають вилученню в українських бібліотеках, мають бути чіткіше окреслені, а списки Державного комітету телебачення і радіомовлення України, наведені у пп. 2 і 3 Рекомендацій Міністерства культури та інформаційної політики України, необхідно регулярно поновлювати як мінімум до закінчення війни.

К л ю ч о в і с л о в а: бібліотечна справа в Німеччині, денацифікація бібліотечних фондів, нацистська й мілітаристська література, вилучення видань.

Актуальність теми дослідження. Повномасштабна збройна агресія Росії проти нашої держави, руйнування й пошкодження численних бібліотек, ворожий інформаційний тиск змусили переглянути політику комплектування фондів українських бібліотек, звернути особливу увагу на їх наповнення. Міністерство культури та інформаційної політики (далі МКІП) України вже у

травні 2022 р. видало «Рекомендації МКІП України щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України» (<https://mkip.gov.ua/files/pdf/rekomendacii.pdf>). З посиланням на законодавчі та нормативні акти у документі рекомендується вилучити з бібліотек видання, які: пропагують війну, національну та релігійну ворожнечу; виправдовують чи заперечують збройну агресію Російської федерації проти України; спрямовані за змістом на ліквідацію незалежності України і т. п. Рекомендації МКІП певною мірою перегукуються з Наказом, виданим у повоєнній Німеччині, щодо конфіскації матеріалів нацистського й мілітаристського характеру [9, с. 157–158]. І не лише з бібліотек, але й з книгарень та видавництв. Відповідно актуальним є аналіз передумов появи такого Наказу, критеріїв вилучення німецьких видань, реакції на ці дії громадськості, а також введення означеного документа до історіографічної бази українського бібліотекознавства.

Аналіз досліджень та публікацій. У зарубіжних монографіях та фаховій періодиці «Бібліотеки і культура» («Libraries & Culture»), «Історія книги» («Book History»), «Журнал сучасної історії» («Journal of Contemporary History») та інших висвітлювалася практика вилучення видань нацистського, расистського, мілітаристського спрямування в усіх чотирьох зонах окупації Німеччини й обставини видання союзниками Наказу № 4 як спроби узагальнити та уніфікувати відповідні критерії і вимоги [6–10]. Порушувалися у публікаціях і питання ставлення громадськості, бібліотечної спільноти, насамперед американської, до таких дій [1; 7; 8]. Зарубіжними авторами, зокрема М. Фішберном, розглядалася роль книги як ідеологічної зброї, обставини спалення книжок у нацистській Німеччині [2; 3] тощо. Окрема увага у цих матеріалах приділена змінам, що відбувалися у німецьких публічних бібліотеках після приходу до влади нацистів у 1933 р. Це насамперед запровадження цензури, вплив розв'язаної Гітлером війни на діяльність бібліотек, зокрема, на комплектування фондів у зв'язку зі складнощами доставляння видань. Зазначалося, що зміни торкалися кадрового забезпечення, коли бібліотекарів-чоловіків призивали до армії; стану збереження фондів, оскільки наприкінці війни німецькі бібліотеки зазнали значних руйнувань тощо [8; 10]. Історик культури К. Пайс¹ звернула увагу на те, як робота американських бібліотекарів, архівістів з німецькими книгами, документами наприкінці й відразу по війні була пов'язана з питаннями національної безпеки, військового планування та повоєнної відбудови і навіть з роботою розвідки. Її дослідження називається «Мисливці за інформацією: Коли бібліотекарі, солдати та шпигуни об'єдналися у Європі під час Другої світової війни» [6]. Йдеться у ньому також і про вплив цих подій на подальший розвиток інформацієзнавства у США.

Мета статті – аналіз змісту, історичних передумов та обставин виходу Наказу № 4 «Конфіскація літератури та матеріалів нацистського й мілітаристського ха-

---

¹ Дядько Касі Пайс – Рубен Пайс під час і після Другої світової війни був головою місії Бібліотеки Конгресу у Європі та Німеччині з питань комплектування наукових бібліотек США, про що йтиметься далі.

рактеру» Контрольної ради союзників в окупованій Німеччині (травень 1946 р.), оцінка досвіду для українських бібліотек.

Виклад основного матеріалу дослідження. 13 травня 1946 р. в окупованому Берліні оприлюднили Наказ № 4 «Конфіскація літератури та матеріалів нацистського і милітаристського характеру» («Confiscation of Literature and Material of a Nazi and Militarist Nature») [9, с. 157–158]. Виданий він був Контрольною радою союзників (Allied Control Council) – органом верховної влади Німеччини, утвореним після Другої світової війни державами-переможницями (США, Великобританія, Франція, СРСР). Під Наказом стояли підписи генералів: Б. Робертсона (B. Robertson, Великобританія), Л. Кольца (L. Koeltz, Франція), Л. Клея (L. Clay, США), М. Дратвіна (СРСР). Після коротенької преамбули: «Беручи до уваги небезпеку, яку несе націонал-соціалістична доктрина, і щоб викоринити якомога швидше націонал-соціалістичні, фашистські, милітаристські та антидемократичні ідеї у всіх формах, у яких вони знайшли вираження в Німеччині» Контрольна рада союзників наказувала:

«1. Усім власникам бібліотек, книгарень та видавництв здати військовим комендантам чи іншим представникам Союзницької влади впродовж двох місяців від дати публікації цього Наказу:

а) усі книжки, брошури, журнали, підшивки газет, альбоми, рукописи, документи, карти, плани, пісенники, музичні видання, кінофільми та слайди (включно з дитячими для будь-якого віку), зміст яких містить нацистську пропаганду, включаючи нацистські расові теорії й підбурювання до агресії, а також ті, що містять пропаганду, спрямовану проти Організації Об'єднаних Націй;

б) усе, що сприяє військовій підготовці й освіті або підтриманню й розвитку військового потенціалу, включно зі шкільними підручниками й навчальними матеріалами для всіх типів військових освітніх інститутів, а також різні інструкції, директиви, статuti, карти, діаграми, плани і т. д. для усіх родів військ і службових підрозділів» [9, с. 157–158].

Як свідчить історичний досвід, у тоталітарних країнах бібліотеки неминуче перетворюються на інструмент пропаганди. Так було в Радянському Союзі. Саме так сталося й з німецькими бібліотеками впродовж 1933–1945 рр. Добре розуміючи їх вплив на суспільство, гітлерівський уряд поставив завдання – дати бібліотеки у кожне село, населення якого становило хоча б 500 мешканців. Їхні фонди були переповнені пропагандистською літературою. Так, у бібліотеках району Kreis Bernkastel на заході Німеччини на 52,3 тис. населення (1939), налічувалося 420 прим. книжки А. Гітлера «Mein Kampf», тобто один примірник на 125 осіб (включно з дітьми). Ще показовішим є інше видання: «Deutschland im Kampf» («Німеччина у битві») – 890 прим. або один примірник на 59 осіб [9, с. 159–160].

У ході воєнних дій наприкінці війни німецькі бібліотеки зазнали значних руйнувань. Навіть вивезені вглиб чи на захід країни видання нерідко гинули і на новому місці, або їх не встигали туди доставити через бомбардування й обстріли. У першому повоєнному Довіднику бібліотек, виданому Асоціацією німецьких бібліотек у травні 1950 р., повідомлялося про практично зруйновані приміщення

університетських бібліотек у Бонні, Франкфурті, Гессені, Гамбурзі, Кілі, Мюнхені, Мюнстері, Вюрцбургу [4]. Зазначалося, що споруду Баварської державної бібліотеки у Мюнхені зруйновано на 85% і знищено 1,5 млн од. її фонду. Втрати бібліотечних фондів були вражаючими й в інших містах: у Франкфурті – 585 тис. прим., у Гамбурзі – 625 тис., у Гессені – 530 тис. і т. д. [11, с. 225]. Вказувалося на значне зменшення кількості публічних бібліотек. Відзначалося також, що навіть ті з них, котрі вціліли, здебільшого були пошкоджені.

До речі, одним з редакторів згаданого довідника був Густав Хофманн, на той час генеральний директор Баварської державної бібліотеки, президент відновленої Німецької бібліотечної Асоціації².

Утім, незважаючи на такі втрати, у фондах залишалася значна кількість видань, на ретельний перегляд яких і був спрямований Наказ. Та й стосувався він не лише бібліотек, а й книгарень та видавництв. Нагадаємо, що «Рекомендації МКІП України щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України» стосуються лише публічних бібліотек. Важливо зауважити, Наказ № 4 на відміну від Рекомендацій МКІП стосувався не лише публічних, а й університетських бібліотек, книгозбірень наукових установ і громадських організацій. Так, пункт 2 цього документа гласив: «Усім колишнім державним та муніципальним бібліотекам, ректорам університетів і керівникам чи директорам інших вищих освітніх закладів, середніх шкіл, науководослідних інститутів, президентам академій, усіх наукових, технічних товариств і асоціацій, а також директорам початкових і неповних середніх шкіл та гімназій: видалити у той самий період із підпорядкованих їм бібліотек усю нацистську і мілітаристську літературу, перелічену у параграфі 1, зібрати її у повному порядку у спеціально відведених місцях, разом з відповідними картками з системи картотек бібліотеки, і передати Військовій комендатурі чи іншій Союзницькій владі» [9, с. 158].

Відзначимо також, що український документ, на відміну від німецького, має рекомендаційний характер, у ньому не визначається відповідальність за його порушення чи невиконання. Водночас Наказ встановлював: «Відповідальність за повну передачу впродовж визначеного часу згаданої вище літератури й матеріалів покладається на власників цієї літератури й матеріалів, а також на бургомістрів і місцеву владу» [9, с. 158].

Коротко окреслимо передумови появи Наказу № 4 «Конфіскація літератури та матеріалів нацистського і мілітаристського характеру». Планування повоєнного устрою Німеччини почалося відразу після вступу у війну США (у грудні 1941 р.). Вже 1942 р. Державним департаментом Сполучених Штатів було створено Комі-

² Тоді ж, у перші повоєнні роки, німецькі бібліотеки та бібліотекарі повернулися до членства в ІФЛА, поновивши зв'язки з бібліотечним світом. А у 1956 р., у т. ч. й завдяки авторитету Густава Хофманна й під його головуванням у Мюнхені відбувся навіть щорічний Конгрес Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ. А у 1958 р. Г. Хофманна обирають президентом ІФЛА. Він обіймав цю посаду до 1963-го й був першим німцем, який після Другої світової війни зміг очолити міжнародну організацію.

тет із повоєнної зарубіжної політики, а на Тегеранській конференції у листопаді 1943 р. затверджено Європейську консультативну комісію. Головним завданням цих органів було створення Німеччини, яка б не загрожувала миру у Європі й світі. Досягнути цього спочатку планувалося шляхом упровадження нового змісту освіти, поширення іншої ідеології через видання книжок, а також за допомогою радіо, кіно, театру, музики. Тому перші варіанти настанов військового керівництва передбачали залишення нацистських видань на бібліотечних полицях з надією, що правда про дії гітлерівців, яка постійно оприлюднювалася, дискредитує їх, а нові надходження нейтралізують негативний вплив нацистських ідей. Утім, саме викриття все нових злочинів фашистів поступово змінювало такі наміри. Вже станом на 1944 р. неприйнятними вважалися книжки, що прославляли мілітаризм, пропагували чи виправдовували доктрину націонал-соціалізму, політику дискримінації на основі раси чи релігії, викладали практику війни [9, с. 145].

Утім, підготовка документа про вилучення видань виявилася непростою для союзників, особливо для американців і британців з притаманними для них традиціями демократії. Запропоновані положення вступали в суперечність з їхніми національними цінностями. Стосовно бібліотекознавства – це свобода читання. Рішення ж, які потрібно було ухвалювати, включали цензурні обмеження. А саме, вільний обмін думками й ідеями є важливим елементом демократії. Нарешті певної згоди було досягнуто, 13 травня 1946 р. союзники підписали Наказ, що визначав порядок вилучення видань. Там зазначалися категорії видань, встановлювалася відповідальність, подавалася процедура виконання.

Проте, вже наступного дня, 14 травня 1946 р., на першій сторінці газети «New York Times» серед цілої низки інших матеріалів з'явився і такий: «Allies to wipe out all pro-nazi books» («Союзники знищать усі пронацистські книжки») [5]. У ньому повідомлялося, що до 1 січня усі німецькі військові та нацистські меморіали будуть ліквідовані, а усі книги, що прославляють нацизм чи мілітаризм – конфісковані. Далі йшла фраза, яка стурбувала багатьох: «Передбачається, що книжки будуть спалені» [5, с. 1]. У черговому числі, 15 травня 1946 р., ця ж газета опублікувала статтю «Burning more books» («Книжки знову спалюватимуть») [1]. У ній не без сарказму відзначалося, що з усіх наказів, виданих військовим окупаційним урядом союзників, для німців, певно, найбільш знайомим є той, який дає розпорядження про спалення мільйонів книг, газет та інших видань, котрі вважаються «антидемократичними, мілітаристськими чи нацистськими». Проводилася навіть пряма паралель з наказом Гітлера про спалення книжок³, публікувалися листи як на підтримку Наказу, так і з його засудженням.

Американська бібліотечна асоціація (АБА) також не залишилася осторонь і вже 14 травня 1946 р. надіслала телеграму Президенту США, секретарю війни, державному секретарю, низці впливових конгресменів. У ній йшлося про те, що

³ Варто зауважити, що у багатьох ці багаття з книжок асоціювалися зі сценою з відомого голлівудського антифашистського фільму «Діти Гітлера» («Hitler's Children») режисера Едварда Дмитрика. Цікаво, що Е. Дмитрик (1908–1999) був сином українських емігрантів Францішки Березовської і Михайла Дмитрика з села Буряківці на Тернопільщині.

АБА протестує проти рішення Союзницької влади конфіскувати й знищити нацистські видання, і що такий підхід буде засуджений в Америці як недалекоглядний і такий, що суперечить демократичним принципам. Асоціація наполягала на тому, щоб Наказ було відкликано. Представник АБА обговорив ситуацію з Лютером Евансом, бібліотекарем Конгресу (так називається посада директора Бібліотеки Конгресу). Один з бібліотекарів університету Арканзасу звернувся також до генерала Д. Ейзенхауера, що свідчить про активну позицію американських бібліотекарів щодо вирішення цього питання. Зрештою Р. Пайс, на той час голова місії Бібліотеки Конгресу в Німеччині з питань координованого комплектування, та його колега по місії Д. Гросбек 10 червня 1946 р. телетайпом надіслали повідомлення на адресу Конференції Американської бібліотечної асоціації про те, що судження АБА ґрунтуються на неповній і неточній інформації, можливо, взятій із сенсаційних газетних публікацій. Позицію військового керівництва вони назвали аргументованою й переконували своїх колег у тому, що положення Наказу є правильними, і що місія Бібліотеки Конгресу дбає про збереження матеріалів, котрі мають наукове значення.

У листопаді 1946 р. Р. Пайс, як безпосередній учасник і очевидець подій, подав докладний звіт про деталі підготовки тексту Наказу, хід його виконання та проблеми, що виникали, й опублікував його у «Library Journal» [7]. У звіті відзначалося, що загалом у Німеччині на той час діяло близько сотні пунктів збору літератури, конфіскованої з бібліотек, книгарень та видавництв. Звідти по одному примірнику кожного видання мали відправляти до головного – Берлінського пункту збору, де книжки каталогізувалися й складалися. На час написання звіту в такому центрі, що розташовувався у Зіменс-Віллі (Siemens-Villa) в Берлінському районі Ланквіц, вдалося закаталогізувати приблизно 10 тис. видань, немало з них мали дублети, часом і до 150 примірників.

Багато з цих книг було відібрано для наукових бібліотек США, частина для Британської бібліотеки, де вони зберігаються донині. До СРСР також вивезли значну кількість видань, здебільшого, звичайно, до Російської Федерації. Причому, це була не література, котра підпадала під дію Наказу №4, а видання, які відбиралися радянськими фахівцями в рахунок репарацій. Так, директорка московської Державної бібліотеки іноземної літератури (пізніше – Всесоюзна державна бібліотека іноземної літератури, Всеросійська державна бібліотека іноземної літератури імені М. І. Рудоміно) Маргарита Рудоміно понад півроку займалася у Німеччині відбором літератури для своєї бібліотеки. І вона, звісно, була не одна. Відтак значна частина німецьких видань і нині перебуває у фондах цієї установи.

У зв'язку з тим, що серед конфіскованих, відповідно до Наказу, видань могли знаходитися й науково цінні, вже через день після набуття Наказом чинності американці запропонували внести поправку до нього і після слів «для знищення» додати фразу «за винятком матеріалів, які командуючі зонами можуть вважати за необхідне зарезервувати для дослідницьких і наукових цілей» [9, с. 150]. Адже останній пункт цього документа вимагав, щоб усі ці видання були знищені [9, с. 158]. Американці ж воліли зберегти їх для нащадків з науковою метою. Тим

більше, що у Німеччині працювала спеціальна місія Бібліотеки Конгресу з відбору видань для книгозбірень США.

Наказ № 4 активно поширювався – у вигляді плакатів, у газетах, у т. ч. місцевих. Вже у червні 1946 р. бібліотеки отримали настанови, що роз'яснювали положення Наказу («Vorläufige Richtlinien zur Sicherung der öffentlichen Büchereien», Juni 1946 / «Тимчасові рекомендації щодо забезпечення безпеки публічних бібліотек»). Зокрема, рекомендувалося: у випадках, коли в книжці лише передмова чи ілюстрації мають нацистське забарвлення, достатньо позбавитися – вирізати чи заклеїти лише їх, а книжку залишити і т. д. [9, с. 163].

Важливо, що Наказ був виданий з додатком – списком у приблизно 1 тис. назв. Список називали ілюстративним, тобто він мав слугувати зразком, яка саме література підлягає вилученню. Уклав його Вільгельм Хофманн (1901–1986) – директор Вюртемберзької державної (земельної) бібліотеки у Штутгарті [7, с. 373]. Утім, незважаючи на задекларовану ілюстративність, по бібліотеках провадилися вибіркові перевірки вилучення видань з цього списку. Більше того, в усіх 4-х зонах окупації попереджали, що цей перелік не звільняє бібліотекарів від персональної відповідальності за перегляд своїх фондів. Оскільки у фондах могла бути література, згадана в Наказі, але не внесена до Списку. Директори бібліотек повинні були підписати документ із зазначенням, що вони повністю усвідомлюють свою відповідальність за повну денацифікацію бібліотеки. У радянській зоні окупації підготували свій список, який досить широко використовувався й в інших зонах. У деяких джерелах зустрічаються дані про інші списки й навіть про те, що остаточний список на вилучення складався з 30 тис. (в іншому джерелі – 35 тис. назв книг) – від шкільних підручників до поезії. До речі, підручники, видані з 1933-го по 1945 р., були заборонені одними з перших.

Немало свідчень є й того, що чимало визначених у Наказі видань було втрачено назавжди через не завжди виважений підхід до їх вилучення, а також через недбале зберігання та поводження. Конфісковані книжки відправлялися на переробку відповідно до п. 5 Наказу № 4, який містив таку вимогу: «Усі видання й матеріали, згадані у цьому Наказі, передати у розпорядження командувачів військових зон для знищення» [9, с. 158]. Мати книжку зі списку визнавалося кримінальним злочином. Вилучення нацистської літератури слугувало передумовою відкриття бібліотек для обслуговування читачів. Переглядалися і предметні та систематичні каталоги на предмет вилучення відповідних рубрик, що стосувалися, означених у Наказі тем. Через брак кадрів, руйнування бібліотек, перебої зі світлом та теплом тощо робота подекуди тривала до 1950 р.

Висновки. Таким чином, вилучення нацистських, мілітаристських видань у повоєнній Німеччині частково можна розглядати як історичний прецедент тієї роботи з очищення фондів публічних бібліотек, яка відбувається нині в Україні. Повністю релевантним він міг би стати лише для Росії. Для нас вартим уваги і запозичення є взаємодія влади, бібліотек і громадськості, продемонстрована в ті часи. Адже до процесу очищення бібліотек була привернута увага суспільства, долучені ЗМІ, активність виявляли бібліотекарі.

Вивчений досвід показав, що категорії видань, котрі підлягають вилученню в українських бібліотеках, мають бути чіткіше окреслені, а списки Державного комітету телебачення і радіомовлення України, наведені у пп. 2 і 3 Рекомендацій Міністерства культури та інформаційної політики України, необхідно регулярно поновлювати як мінімум до закінчення війни.

З врахуванням німецького досвіду, можливо, варто переглянути юридичну силу українського документа про вилучення видань – від рекомендаційного до обов'язкового, що має виконуватися із визначенням відповідальних та рівня їх відповідальності. Крім того, дія Рекомендацій МКПІ чи іншого подібного документа може бути поширена також на книгарні і видавництва.

Важливо констатувати, на відміну від німецьких бібліотекарів, які після виходу Наказу № 4 отримали роз'яснення від методично-консультаційних центрів своєї країни щодо порядку його впровадження, українські бібліотекарі не мають таких пояснень чи методичних рекомендацій ні від Міністерства культури та інформаційної політики України, ні від Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, яка є методичним центром для публічних бібліотек країни.

Дослідження показало, що у повоєнній Німеччині під час конфіскації видань працювали спеціальні місії від бібліотек країн переможниць, у т. ч. й з метою запобігання втрати цінних у науковому й художньому сенсі видань. В Україні національні бібліотеки практично не залучені до цієї важливої ділянки роботи. Тоді як саме вони, визначені Законом України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» як методичні та координаційні центри з питань бібліотекознавства, повинні спрямовувати й координувати цю роботу в масштабах країни. Тим часом, станом на листопад 2022 р. в публічних бібліотеках України було списано приблизно 19 млн примірників книг (https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/232711.html). Наведена висока цифра списань не може не викликати занепокоєння стосовно дотримання бібліотеками положень «Інструкції з обліку документів, що знаходяться в бібліотечних фондах» від 23 травня 2007 р., Наказу Міністерства фінансів України «Про затвердження типових форм з обліку та списання основних засобів суб'єктами державного сектору та порядку їх складання» від 13 вересня 2016р. (https://www.buh24.com.ua/nakaz-minfina-818-vid-13-09-2016/#8_Akt_spisanna_vilucenih_dokumentiv_z_bibliotecnogo_fondu) та інших нормативних документів, які врегульовують ці питання.

Відомо, що серед списаних видань переважають книжки радянського періоду та російськомовні. Але ж такі критерії не є беззаперечними. Досить значний перелік книжок відверто антиукраїнського, антидержавного спрямування, наприклад авторства Д. Табачника, було надруковано не у радянський період, і не у Росії, а Харківським видавництвом «Фоліо» вже в наш час. Деякі з них мали до чотирьох перевидань. Тому до вилучення науково-технічної літератури, книг з техніки, точних наук, медицини навіть радянського періоду слід підходити виважено. Адже в тогочасній Україні навіть українські автори змушені були видаватися найчастіше російською мовою. Видання, призначені для списання, повинні спочатку ретельно розглядатися на предмет наукової цінності, профілю

комплектування та відповідності запитам читачів. Ті, що мають цінність, мають пропонуватися науковим бібліотекам і лише після цього передаватися на макулатуру. Адже інформаційна безпека це не лише захист від поширення ворожих інформаційних впливів, але й забезпечення всієї наукової, технічної, медичної та іншої інформації, необхідної для функціонування українського суспільства.

Список бібліографічних посилань

1. Burning More Books. *The New York Times*. 1946, May 15. P. 19.
2. Fishburn M. Books Are Weapons: Wartime Responses to the Nazi Bookfires of 1933. *Book History*. 2007. Vol. 10. P. 223–251.
3. Fishburn M. Burning books. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2008. XIX, 219 p. : ill.
4. Jahrbuch der deutschen Bibliotheken, Jahrgang 34 / Edited by Gustav Hofmann and H. Middendorf. Munich : Verein Deutscher Bibliothekare, 1950. XII, 359 p.
5. McLaughlin K. Allies to Wipe Out All Pro-Nazi Books: Reich Militarism Volumes Also Banned... *The New York Times*. 1946, May 14. P. 1.
6. Peiss K. Information Hunters: When Librarians, Soldiers, and Spies Banded Together in World War II Europe. New York, NY : Oxford University Press, [2020]. XI, 277 p.
7. Peiss R. Order No. 4. *Library Journal*. 1947. 72, 1 March. P. 372–374.
8. Stieg M. F. Public libraries in Nazi Germany. Tuscaloosa : University of Alabama Press, 1992. XVI, 347 p. : ill.
9. Stieg M. F. The Postwar Purge of German Public Libraries, Democracy, and the American Reaction. *Libraries & Culture*. 1993. Vol. 28, № 2. P. 143–164.
10. Stieg M. The Second World War and the Public Libraries of Nazi Germany. *Journal of Contemporary History*. 1992. Vol. 27, № 1 (Jan.). P. 23–40.
11. Wibracht E. J. [Book Review]: Jahrbuch Der Deutschen Bibliotheken, Jahrgang 34 / Edited by Gustav Hofmann and H. Middendorf. Munich : Verein Deutscher Bibliothekare, 1950. XII, 359 p. *The Library Quarterly*. 1951. Vol. 21, N 3. P. 224–225. URL: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/617803>.

References

1. (1946, May15). Burning More Books. *The New York Times*. [In English].
2. Fishburn, M. (2007). Books Are Weapons: Wartime Responses to the Nazi Bookfires of 1933. *Book History*, 10, 223-251. [In English].
3. Fishburn M. (2008). Burning books. Basingstoke : Palgrave Macmillan. [In English].
4. Hofmann, G., & Middendorf, H. (Eds.). (1950). Jahrbuch der deutschen Bibliotheken, Jahrgang 34. Munich, Germany: Verein Deutscher Bibliothekare. [In German].
5. McLaughlin, K. (1946, May 14). Allies to Wipe Out All Pro-Nazi Books: Reich Militarism Volumes Also Banned... *The New York Times*. [In English].
6. Peiss, K. (2020). Information Hunters: When Librarians, Soldiers, and Spies Banded Together in World War II Europe. New York, USA: Oxford University Press. [In English].
7. Peiss, R.(1947, March 1). Order No. 4. *Library Journal*, 72, 372-374. [In English].
8. Stieg, M. F. (1992). Public libraries in Nazi Germany. Tuscaloosa: University of Alabama Press. [In English].
9. Stieg, M. F. (1993). The Postwar Purge of German Public Libraries, Democracy, and the American Reaction. *Libraries & Culture*, 28, 143-164. [In English].
10. Stieg, M. (1992). The Second World War and the Public Libraries of Nazi Germany. *Journal of Contemporary History*. 27(1), 23-40. [In English].
11. Wibracht, E. J. (1951). [Book Review]: Jahrbuch Der Deutschen Bibliotheken, Jahrgang 34 / Ed. by Gustav Hofmann and H. Middendorf. Munich : Verein Deutscher Bibliothekare, 1950. XII, 359 p. *The Library Quarterly*, 21(3), 224-225. Retrieved from <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/617803>. [In English].

Nadiya Strishenets,

<https://orcid.org/0000-0001-8032-6622>,

Doctor of Historical Sciences, Leading Researcher,

Department of Theory and History of Librarianship,

Institute of Library Science,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

**CONFISCATION OF PUBLICATIONS FROM LIBRARY COLLECTIONS IN POST-WAR GERMANY:
PREREQUISITES, CRITERIA, ISSUES, EXPERIENCE FOR UKRAINE**

The purpose of the article is an analysis of the content, prerequisites and historical circumstances of Order No. 4 «Confiscation of Literature and Material of a Nazi and Militarist Nature» issued by the Allied Control Council in occupied Germany (May 1946); and an evaluation of the German experience for the Ukrainian libraries. **Methodology** is based on the use of both general research (historical, comparative) and special research methods: bibliographic, synchronistic and descriptive. **Research contribution.** For the first time the denazification of library collections in Germany after 1945 is considered against the process of weeding the collections of Ukrainian public libraries from Russian and pro-Russian chauvinist and anti-Ukrainian literature; and the main provisions of the allied Order are analyzed. **Conclusions.** The Order despite criticism served to streamline the work of denazification of library collections in post-war Germany and unified the requirements and criteria for removing such publications. It is proposed partly as a model for Ukrainian libraries in their work with the collection of anti-Ukrainian and chauvinistic publications. For us, the interaction between authorities, libraries and the public, demonstrated in those times, is worthy of attention and borrowing. After all, the public's attention was drawn to the process of library cleaning, the mass media were involved, librarians were active. The learned experience has shown that the categories of publications that are subject to removal from Ukrainian libraries should be more clearly defined, and the lists of the State Committee for Television and Radio Broadcasting of Ukraine, given in parag. 2 and 3 of the Recommendations of the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine must be regularly renewed at least until the end of the war.

К е у о р д s: librarianship in Germany, denazification of library collections, Nazi and militarist literature, confiscation of publications.

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

3, Holosiivsky Avenue, Kyiv, 03039, Ukraine

e-mail: strishenets@nbuv.gov.ua

Стаття надійшла до редакції 7.07.2023 р.

Редактори *О. Клименко, В. Симкович, О. Косюк*
Комп'ютерне верстання, дизайн *С. Головаха*
Дизайн обкладинки *Л. Огир*

Підп. до друку 14.11.2023. Формат 70x100/16.

Папір офс. Ум. друк. арк. 9,75.

Обл.-вид. арк. 9,76. Наклад 185 прим. Зам. № 20.

Видавець і виготівник Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Проспект Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна